

Asiantuntijalausunto Valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittisesta selonteosta

15.10.2024

Professori Veli-Pekka Tynkkynen

Helsingin yliopisto

Selonteko kuvaa hyvin muuttuneen turvallisuuspoliittisen kontekstin sekä Suomen tavoitteet uusiin haasteisiin vastaamiseksi. Arvopohjaiseen realismiin nojaten Suomi ylläpitää bilateraalisia suhteita globaalisti, samalla tukeutuen ja vahvistaen Suomen kannalta keskeisiä turvallisuutta tuottavia instituutioita Euroopan Unionia ja Natoa. Suomi myös edistää aktiivisesti YK:n kykyä puolustaa ja uudistaa sääntöpohjaista kansainvälistä järjestelmää.

Selonteossa on tuotu esiin tärkeimmät tavoitteet ja toimenpiteet Suomen turvallisuuden takaamiseksi. Ehdotan kuitenkin tarkennuksia kontekstin kuvaukseen sekä yksityiskohtaisempia tavoitteita, jotka voisivat vastata paremmin turvallisuusympäristössä tapahtuneisiin muutoksiin.

Turvallisuuspoliittinen konteksti: Geoekonomia, geopoliittinen kilpailu ja hybridisodankäynti

Selonteossa kuvataan, miten kansainvälisestä kaupasta ja hyödykevirroista on muodostunut yhä keskeisempi tekijä geopoliittisessa kilpailussa ja vastakkainasettelussa. Toisaalta erillisenä kuvataan ns. hybridisodankäynti ja -vaikuttaminen mm. Venäjän ja Kiinan taholta. Tässä olisi hyvä tarkentaa autoritääristen suurvaltojen strategioiden luonnetta, jossa yhdistyvät houkuttelevat ja pakottavat, lailliset ja laittomat, väkivallattomat ja väkivaltaiset keinot. Nämä muodostavat jatkumon, jota käytetään kuhunkin kontekstiin räätälöidyllä tavalla.

Esimerkiksi Venäjän strategiaa ohjaa ajatus maasta ”virtojen suurvaltana”, jota maan maantieteellinen laajuus ja käytettävissä olevat resurssit tukevat (kts. Tynkkynen 2024: <https://www.e-elgar.com/shop/gbp/how-europe-got-russia-wrong-9781035319497.html>). Kaikkia virtoja energiasta viljaan, datasta ihmisiin ja ympäristö(päästöi)stä liikenteeseen käytetään samanaikaisesti sekä houkuttelemaan että painostamaan ja luomaan pelotetta. Keskeinen havainto on, että Ukrainan hyökkäyssodasta ja laajamittaisesta väkivallasta (= sotilaallinen, tappava virta) huolimatta myös houkuttelevat ja lailliset keinot ovat jatkuvasti läsnä.

Pehmeästä, usein laillisesta ja väkivallattomasta vaikuttamisesta toimii esimerkkeinä Unkarin ”fossiilipopulismi”, jossa Venäjän tarjoama huokea energia on ollut keskeisessä roolissa Viktor Orbanin sisäpoliittisen vallan lujittamisessa ja siten Venäjä-mielisen EU- ja Nato-maan luomisessa. Myös vuodesta 2022 Venäjän pimentämisen arktisen ympäristödatan avaaminen ja maan ilmastopolitiikan edistäminen tai energiantuotannon vihertämisen vastineeksi läntisten pakotteiden lopettamisesta sekä Venäjän sotataloudelle tarpeellisen hyödykekaupan ylläpitäminen (mm. LNG, nikkeli ja uraani) ovat esimerkkejä tämän strategian houkuttelevasta ulottuvuudesta.

Kovista keinoista, jotka usein nojaavat laittomaan ja väkivaltaiseen toimintatapaan, esimerkkinä ovat salamurhat, ääriliikkeiden tukeminen, välineellistetty maahanmuutto, energia- ja raaka-ainevirtojen katkaiseminen tai niiden katkaisulla uhkaaminen, läntisen energiainfrastruktuurin maalittaminen ja kriittisen infrastruktuurin sabotaasi, satelliittien toimintaa uhkaavan avaruusromun tuottaminen, kyberhyökkäykset ja disinformaation levittäminen. Kovin keino on ydiniskulla uhkaaminen, mutta päämäärältään se on sama kuin muutkin väkivaltaan nojaavat keinot: pakottaminen Venäjän tahtoon henkisen väkivallan eli pelon synnyttämisen kautta.

Keskeinen tavoite Venäjän strategiassa on hajottaa läntistä demokraattista arvoyhteisöä ja sen keskeisiä instituutioita EU:ta ja Natoa, jotta etenkin Euroopan maat hoitaisivat suhteita Venäjän kanssa bilateraalisesti, jakaisivat saman harvainvaltaa tukevan arvopohjan ja hyväksyisivät Venäjä havitteleman etupiirin Euroopassa. Kiina nojaa samaan hajota ja hallitse -strategiaan, vaikka käyttää tällä hetkellä Euroopan suuntaan vähemmän väkivaltaisia keinoja kuin Venäjä.

Suomen toimenpiteet turvallisuuden takaamiseksi ja demokratian puolustamiseksi

EU konfliktien ehkäisijänä ja rauhan rakentajana

Selonteossa linjataan, kuinka Suomi osallistuu ja aktiivisesti edistää EU:n roolia konfliktien ehkäisijänä, rauhan rakentajana ja kokonaisturvallisuuden edistäjänä. Samalla tuetaan EU:n geopolittisen roolin kasvattamista; EU:n laajentuminen on osa vahvemman Euroopan luomista.

Nämä ovat tärkeitä tavoitteita, jolla yksi maailman suurimmista talouksista ja puolen miljardin ihmisen poliittinen yhteisö voisivat yltää sille geopolittisen toimijan tasolle, jonka EU:n taloudellinen painoarvo mahdollistaa ja väestöllinen ja maantieteellinen koko edellyttää. Venäjän sota Ukrainaa ja demokratiaa vastaan myös korostaa Euroopan tarvetta rakentaa uskottava puolustuskyky geopolittisesti varteenotettavaksi

toimijaksi noustakseen. Tähän sisältyy ydinasepelotteen ylläpitäminen ja kehittäminen myös tilanteessa, jossa Yhdysvaltojen sotilaallinen tuki Euroopalle ei ole taattu.

Suomen tukeman EU:n geopoliittisen strategian saralla olisi hyvä myös linjata erikseen Euroopan tavoitteet koskien Venäjää. Ymmärrettävästi Euroopan fokus on nyt Venäjän sotilaallisen ja hybridiväkivallan patoamisessa, mutta EU:n tahtotilan linjaaminen koskien Venäjän pidemmän aikavälin kehitystä tukisi myös EU:n geopoliittista vahvistumista.

Suomi voisi edistää tällaisen EU:n eksplisiittisen Venäjä-strategian synnyttämistä. Siinä linjattaisiin EU:n tavoitteet ei ainoastaan Venäjälle langetettavasta vastuusta Ukrainassa toteutettujen sotarikosten ja sodan tuhojen korvausten osalta, vaan myös pidemmän aikavälin tavoitteet koskien Venäjän politiikkaa. Voi kuulostaa naivilta nyky-Venäjää ja sen hallinnon toimia vasten ehdottaa EU:n taholta Venäjälle polkua kohti oikeusvaltiota, demokratiaa ja yhteistyötä – kriitikko sanoo, että sitähän Eurooppa yritti Venäjän kanssa 30 vuotta huonoin tuloksin.

Euroopan ehdollinen Venäjä-strategia olisi kuitenkin osoitus EU:n voimasta ja yhtenäisyydestä, jolla padottaisiin sekä Venäjän väkivaltaa että hillittäisiin eurooppalaisten ääriliikkeiden nousua tällä hetkellä. Se loisi myös toivoa demokratiaan ja oikeusvaltioon uskoviin venäläisiin, että Eurooppa tukee Venäjän tulevaisuusvisiota, joka on uskottava vaihtoehto Putinin regiimin imperialismille ja väkivallalle. Euroopan aiemmasta kirjoittamattomasta idänpolitiikasta poiketen uusi strategia rankaisisi Venäjää väkivallasta sekä asettaisi Venäjälle ehdot, joiden täyttymisen *jälkeen* Venäjä saisi taloudellisia ym. hyötyjä EU:lta. Ostpolitiikin / idänpolitiikan ongelma oli juuri siinä, että se palkitsi Venäjän väkivallan myöntämällä maalle taloudellisia ja poliittisia hyötyjä väkivallantekojen jälkeen.

EU:n Venäjä-strategia olisi linjassa Suomen arvopohjaisen realismin kanssa: arvot näkyisivät siinä, millä ehdoilla Venäjän kanssa voisimme palata yhteistyöhön ja kauppaan, realismia taas se, että Eurooppa nostetaan proaktiivisella politiikalla väestöllistä ja taloudellista kokoaan vastaavaksi suurvallaksi. Nyt demokraattinen Eurooppa on reaktiivinen ja osin vetäytyvä niin Venäjän väkivallan kuin kotoperäisten ääriliikkeiden nousun edessä.

Kokonaisturvallisuusstrategia ja strateginen viestintä

Selonteossa korostetaan kokonaisturvallisuuden merkitystä resilientin Suomen ja Euroopan luomisessa. Ehdotettu kokonaisturvallisuusstrategia on keskeinen työkalu tämän tavoitteen edistämisessä, mutta se on itse asiassa myös tärkeä osa Euroopan geopoliittisen vastuun ja voiman kasvattamista.

Kokonaisturvallisuusstrategian puitteissa olisi hyvä luoda ja selkeyttää narratiivi eli tarina siitä, miten eurooppalaisten silmissä usein irralliset ilmiöt ja haasteet liittyvät yhteen. Tätä strategista narratiivia Suomi voisi pyrkiä edistämään myös EU:n ja Naton puitteissa. Strategian viesti tulisi olla selkeä sen suhteen, miten valtioiden itsemääräämisoikeuden turvaaminen, demokratian puolustaminen, autoritääristen valtioiden väkivallan patoaminen, oikeudenmukainen ilmastomuutoksen hillitseminen ja energiamurroksen edistäminen sekä Euroopan innovaatio- ja kilpailukyvyn kehittäminen liittyvät saumattomasti yhteen. Ukrainan tukeminen on tässä tarinassa nyt keskiössä, mutta tavoitteiden artikuloiminen nämä em. kytkökset huomioiden on kauaskantoisempi, koko Eurooppaa koskeva kysymys.

Sotilaallinen varustautuminen ja fossiilisesta energiasta irtautuminen maksaa, joten niin oikeiston kuin vasemmiston ääriliikkeiden houkuttelevuuden vähentämiseksi olisi luotava eurooppalaisia yhdistävä tarina ”demokratian turvaavasta varustautumisesta ja oikeudenmukaisesta, innovaatioita ja hyvinvointia ruokkivasta vihreästä siirtymästä” ja toteutettava tätä politiikkaa läpinäkyvästi. Ilman uskottavaa ja koherenttia poliittista visiota Euroopan hyvätkin pyrkimykset muuntuvat autoritääristen valtioiden disinformaation ja ääriliikkeiden määrittäminä ”Brysselin talouseliittiä suosivaksi militarisaatioksi ja tavallista kansalaista kurittavaksi pakkovihertymiseksi”.

Kokonaisturvallisuusstrategian edistämisessä teot ovat tärkeitä, mutta yhtä tärkeää on siten totuudenmukainen mutta strategisesti toteutettu viestintä. Edellä kuvattu eurooppalainen demokratian puolustamisen metatason tarina olisi hyvä viestiä synkronoidusti Suomen oman kansallisen strategisen turvallisuuspuheen kanssa.

Paikoin strateginen viestintä turvallisuudesta on nyt haparoivaa: yhtäällä valtion johto yrittää rauhoitella kansalaisia olla reagoimatta ”joka risahdukseen” ja toisaalla taas kehoitetaan kansalaisia valppauteen hybridiuhkien edessä. Tarvitaan molempia eli analyttisyyttä ja valppautta, mutta johdonmukaisuuden ja vaikuttavuuden näkökulmasta olisi hyvä olla etukäteen mietitty viestintästrategia. Tätä strategiatyötä tukemaan tarvitaan myös tietopohjaa sekä koordinoivia instituutioita. Suomi voisi selvittää miten Ruotsin Psykologisen puolustuksen virasto (<https://mpf.se/psychological-defence-agency>), joka tuottaa tietoa ja koordinoi työtä ”havaita ja vastustaa vihamielisten ulkovaltojen Ruotsiin kohdistuvaa informaatiovaikuttamista”, on onnistunut vastaavassa viestinnällisessä haasteessa.

Teknitaloudellinen ja sotilaallinen kokonaisturvallisuutta uhkaavien riskien tunnistaminen on Suomessa hyvällä tasolla; viranomaisilla, kuten Puolustusvoimilla ja Hybridiuhkien osaamiskeskuksessa, on laajaa osaamista em. strategian laadinnassa ja toteuttamisessa. Strategiseen viestintään liittyvät haasteet kuitenkin korostavat, että tarvitaan myös yhteiskuntatieteellistä ja humanistista sekä psykologian alaan kuuluvaa osaamista. Esimerkiksi nimeäminen hybridiuhat ”kiusanteoksi” tai ”ilkeilyksi” korostaa resilienssiä (pienistä ei hetkahdeta), mutta tällaiset kiertoilmaukset henkisellet ja

fyysiselle väkivallalle ovat myös omiaan ylläpitämään illuusiota, ettei suurvaltojen vastakkainasettelu tai Venäjän hyökkäyssota Ukrainaa ja ”salainen” sota länttä vastaan kosketa suoraan suomalaisia.

Kansalliset tietotarpeet: Tiedustelu ja Venäjä-osaaminen

Kiinnitän lopuksi huomion kokonaisturvallisuuden kannalta kahteen selonteossa mainittuun kehittämiskohteeseen, jotka liittyvät toisiinsa: sotilastiedusteluun ja Venäjä-tutkimukseen.

Tiedustelukyvyn kehittäminen: Suomen sotilastiedustelun verrattain pieni koko ja sille niin EU:n kuin Naton taholta asetettu tavoite tuottaa laadukasta tietoa etenkin Venäjästä alleviivaa sitä, että suomalaisten asiantuntijoiden, tutkijoiden, yritysmaailman edustajien ja reserviläisten laajempi hyödyntäminen tiedonhankinnassa ja tilannekuvan ylläpitämisessä olisi hyvä arvioida tarkemmin. Näiden tahojen syvällisempi integrointi tiedusteluanalyysin tueksi (turvallisuusluokitukset huomioiden) ehkäisisi tällaisen suljetun ja taustaltaan yhtenäisen (sotilaat ja muut turvallisuusviranomaiset) eli siten helposti itseriittoisen yhteisön taipuvaisuutta harhaanjohtavaan yksimielisyyteen.

Venäjä-osaamisen turvaaminen: on panostettava Venäjän seurantaan ja syvälliseen, etenkin yhteiskunnalliskulttuuriseen analyysiin. Aiemman suomalaisen Venäjän-tutkimuksen valuvika on ollut poliittisesti arkaluontoisiksi miellettyjen aiheiden vähättely ja marginalisointi. Esimerkiksi venäläisten näkemykset muiden kansojen itsemääräämisoikeudesta tai valtion käyttämän väkivallan oikeutuksesta eli nyt kaikille ilmeinen venäläinen kolonialistinen ja imperialistinen mieli jätettiin aiemmin vähälle huomiolle. Tähän liittyen on myös pidettävä huolta, ettei tutkija- ja asiantuntijayhteisö liittoudu poliittisten päättäjien kanssa ja mukaudu heidän maailmankuvaansa ja tavoitteisiinsa. Suomen perinteisessä konsensushakuisessa kulttuurissa, joka on näkynyt aiemmin etenkin Venäjää koskevassa puheessa, tiedontuotannon puolueettomuudesta on erikseen pidettävä huolta.